

ВЕЛИКИЙ УРОК ШАРЛОВСЬКОГО НА ТЕМУ «МАЛОГО» ПАТРІОТИЗМУ

Ще століття тому австрійські українці могли б висловити своє ставлення до ясновельможного цісаря словами Осипа Маковея: «Люблю я пана цісаря – страх люблю! Він мене і десятої частини так не любить, як я его». Місцеві люди й справді ставилися з великою повагою до австрійського цісаря, навіть тоді, коли величали його «рудим лисом» і дозволяли паскудити клятим мухам його богоподібний портрет. Задивляючись на Франца Йосифа, українці не лише галицьких і буковинських містечок, а й інші містяни з-поза Дунайської монархії не думали про революцію. Натомість українці в покорі сприйняли зміцнення польського сепаратизму і власне відсторонення у формуванні адміністративно-політичного життя у Галичині, особливо після 1867 р. Бо регіони Австрійської імперії у різний спосіб пізнавали лібералізм, брали його у корони і неоднаковою мірою пішли шляхом побудови власної державності після розвалу імперії. Але саме Франц Йосиф асоціювався для народностей імперії як гарант культурно-національного та політичного розвитку, такий собі вселюблячий батько, «татко цісар», що думає лише про добро своїх підданих.

В історичній пам'яті наших прадідів Франц Йосиф викликав позитивні асоціації. Є й нині в покоління, що може судити про Австрію лише з переповідок та передруків, певна туга за цим старим добрим часом, часом не до кінця реалізованих надій, але невтомної та жертвовної праці. Ніде правди діти, австрійські політичні процеси у другій половині XIX ст. переконують, що «вселюблячий батько» таки більше любив галицьких поляків, ніж українців. Для галицьких українців на довгі роки стало практикою відправляти до Відня монархові незчисленні листи з проханням «боронити руський нарід». Щодо полагодження стосунків між поляками та українцями у Східній Галичині, то австрійська корона від 1867 р. (за винятком короткого періоду «нової ери» 1890–1894 рр.) посіла «позицію невтручання».

За цісарщини західні українці виплекали в собі традицію парламентської демократії, традицію організованого суспільно-політичного життя, політичну еліту, традицію реальної

багатопартійності, реальних змагань і дискусії політичних ідеологем. Але така спадщина незрівнянно бідніша в порівнянні з поляками, угорцями та навіть чехами. Так ліберально-конституційна монархія відкривала широкі можливості перед галицьким українством, але воно не завжди здатне було ними ефективно скористатися. Конституційний лад Австро-Угорщини забезпечив можливості для господарського, політичного та культурного розвитку українців. Треба було лише вміло й наполегливо їх використовувати. Адже галичани тоді жили за західноєвропейськими стандартами і в одній державі з такими тепер «далекими» Віднем, Прагою чи Трієстом. Більшість наших краян цінувала широкі можливості для національної освіти, розвитку культурного і церковного життя, особисті свободи, за які підданам Романових довелося запекло боротися.

Розшарування галицької суспільності за мовними та ідеологічно-партійними критеріями уповільнювало культурно-політичний поступ і робило неможливою ефективну конкуренцію передусім з польськими інституціями. Саме за цісарства Франца Йосифа, а в ширшому розумінні – за «мамуні Австрії» і «бабуні Австро-Угорщини», ми як політична нація еволюційно дозріли до державного життя і повною мірою інституціоналізувалися перед проголошенням Західно-Української Народної Республіки...

Сьогоднішній автор Шоарловський – майже невідома постать в станиславівському краєзнавстві. Це практично забута фігура педагога, який поєднав у собі риси історика, статистика і природознавця-географа кінця XIX ст.

Навіть ті декілька містознавців, які протягом останнього століття виявляли інтерес до його особи, не усвідомили ролі А. Шарловського в історії австрійського Станиславова. А поза тим польське краєзнавство Станиславова габсбурзької доби має ким пишатися.

Без перебільшення галицьким і буковинським містам і містечкам за цісарщини вдалося витворити середньоєвропейський мікрокосмос, в якому перепліталися національні долі і сімейні хроніки народів старого континенту. В цьому сенсі Станиславів не був винятком. Адже все мовлене виходило з переконання, що саме Габсбурги і Австрія створили на своїх північно-східних теренах живий етнографічний музей, в якому можна було досліджувати різні етноси, відмінні мови та окремішні звичаї. Однак слід застерегти, що з погляду такого собі «музейництва» і експонати, їхні охоронці, та, власне, експозиції були дуже різними. Хоча певну рацію панівна династія та крайові влади, безумовно, мали. І стосувалося це доби енергійного збиральництва й колекціонування історичних фактів, статистично-емпіричних відомостей і географічно-фізичних описів. Ініціаторами

цього були не лише педантичні австрійці, частка яких у державному управлінні наших земель відтепер змаліла, а й місцеві поляки – набагато сильніші в політичному й організаційному поступі.

Під цим оглядом у 1880-х рр. з'являються зшитки фундаментального польськомовного «Словника географічного» – тогочасного компендіума знань про власне польські землі та їхніх мешканців й інші слов'янські країни. Пригадаю, що до нашої першої правдивої національної енциклопедії відомої як «Українська Загальна Енциклопедія», дійшло лише в середині 1930-х рр.

Можна припустити, що праця А. Шарловського – соціоісторична розвідка з домінуючим у ній економічно-господарським чинником. А виходячи з професійного зацікавлення автора, можна вважати його дослідження одночасно й великим уроком для його, польського, народу, хай навіть на нібито малу і нецікаву для загалу тему. Та саме такі теми, озвучені десятками подібних до А. Шарловського вчителів польського духу, й спровокували в доброму сенсі потяг до місцевої історії на мікрорівні та до історії так званих кресів – на макрорівні. І для польськомовних цісаревих підданих це було, мабуть, не так і зле. Бо вони вже давненько марили відновленням Польської держави у випадку сприятливої геополітичної комбінації. Хоча, ніде правди діти, такі і подібні до них краєзнавчі студії і надалі поповнювали вже досить повні книжкові полиці, які творили міф польськості та зацного лицарства в нашій місцевій історії. А тому загалом праця А. Шарловського суттєво прислужилася польській історіографії Станиславова та нашого краю.

Спитаймо себе відверто, чому не знайшлося жодного місцевого дослідника у тогочасному Станиславові, який подібно до о. С. Баронча чи А. Шарловського так скрупульозно вивчав би далеку і сучасну йому історію рідного міста та співвітчизників? Чи, може, ми ще не знаємо його імені? Здається мені, що тоді наша місцева еліта – духівництво, гімназійна професура, народні вчителі й окремі небайдужі містяни – була зайнята набагато важливішими справами. Літературою й науковими працями про Станиславів не цікавилися представники й так званої творчої інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. І це має певне пояснення, бо після кожної війни чи окупації змінювалося саме станиславівське середовище. Старі активні містяни були заклопотані роздобутком хліба насущного, гинули у воєнній круговерті чи опинялися за тридев'ять земель, а нові не могли осмислити те, що тут діялося до них. Тому, якщо у сенсі цісарських міст наших одвічних теренів застосувати метод аналогій до праці А. Шарловського, то, безперечно, його Станиславів – драма в одній дії. Поза нею ми не побачимо національного відродження станиславівських українців,

їхнього духовного, культурного і соціального змужніння у ще не власних міських мурах чи середмісті.

Драма в одній дії А. Шарловського – з чималим прологом до станиславівської минувшини й сучасності (другої половини ХІХ ст.), узагальненим гімназійним професором, але ще без так необхідного епілога. Його в цій польській історії нашого міста дописуватимуть чи радше переписуватимуть інші автори – сумлінні та цілком байдужі до місцевого історичного матеріалу. Ці майбутні автори – менш лояльні і безапеляційні до «несвоїх»-«чужих». До тих, стосовно кого уже наприкінці 1910-х рр. вони закипатимуть етнічною ворожістю та національною нетерпимістю...

Для мене історія – це не цукерка в гарній обгортці. Ба більше, історія – це не панацея від усіх національних поразок і хвороб. Ще гірше: історія – не наложниця і не шльондра будь-якого режиму. Але ж історія – це саме та складна і непередбачувана галузь пізнання, яка свідчить, що нікого і ніколи ще не навчила, як жити далі. Історія – наука, яка мусить мати сміливість на відверті відповіді за дразливих запитань. Сьогодні, можливо, саме той випадок. Праця нестаниславівця, уродженця далеких литовських земель, поляка А. Шарловського робить виклик багатьом містолюбцям.

Перше. Чи був австрійський Станиславів сповнений духом полікультурності, духом співжиття і взаємоповаги представників різних культур, чи став він ідеальним для тих, хто проживав у ньому в середині і наприкінці ХІХ ст.?

Друге. Чи доводить австрійський Станиславів, що від другої половини ХІХ – на початку ХХ ст. він викликав подив у сучасників і захоплення у нащадків? Сьогодні запитую себе, чи ж насправді тут, у багатомовному місті, було доведено, що народи-сусіди можуть досягти величезних здобутків у дусі спільної культури, що розрізнені національні, релігійні громади могли мирно дійти великої спільної ідеї.

Третє. Спокусливо було б стверджувати, що Станиславів кінця ХІХ ст. був дивовижним містом, де в одному товаристві вільно почувалися українець, поляк, гебрей, німець та вірменин, де можна було розмовляти українською, вірменською, польською, німецькою та ідиш, – і тебе розуміли. Проте відомі історичні колізії загальнодержавного і локального характеру переконують в іншому.

Насмілюся стверджувати, що станиславівське українське краєзнавство в часи А. Шарловського так і не народилося – воно ще було в зародку загальнокрайового національного поступу місцевих українців. Відбулося це набагато пізніше, коли змінилися обставини творення, а найголовніше – виникли ідея і бажання професійно говорити про наш, український, Станиславів.

Іван Монолатій